

historická krajina česka a co po ní zůstalo

AKADEMIE VĚD
ČESKÉ REPUBLIKY

věda
kolem
nás (1)
prostory
společné
paměti

Historická krajina – součást výzkumného programu Historického ústavu Akademie věd České republiky

Historický ústav Akademie věd České republiky (HÚ AV ČR, www.hiu.cas.cz) je součástí sítě domácích i zahraničních vědeckých, výzkumných a vysokoškolských institucí. Základní výzkum uskutečňuje v oboru českých, československých a obecných dějin. Patří k předním světovým výzkumným pracovištím, která se systematicky zabývají minulostí českého resp. československého státu v celém rozsahu jeho historické existence, a soustřeďuje na svých pracovištích řadu vynikajících oborových specialistů. Odborná reflexe minulosti a role historické vědy při uchování historického vědomí a formování národní identity a kultury v nejširším, multikulturním smyslu tvoří nepostradatelnou součást civilizované společnosti, přispívá k rozvíjení jejích pozitivních hodnotových norem a prostřednictvím analytických a kritických diskursů poskytuje odborné i širší veřejnosti potřebnou zpětnou vazbu. Vedle základního výzkumu se ústav věnuje aplikaci získaných poznatků v praxi, uchovávání a doplňování datových souborů a specializovaných sbírek. V nakladatelství Historický ústav instituce vydává vědecké monografie a několik oborových časopisů včetně profilového *Českého časopisu historického* (založen 1895) a *Slovanského přehledu* (založen 1898), které poskytují publikační prostor domácí i zahraniční vědecké obci.

Historická krajina je předmětem výzkumu mnoha vědeckých disciplín, mimo jiné také historické geografie. Tradice historické geografie ve smyslu poznávání historické krajiny jako pozadí dějinného vývoje sahá v českých zemích i v zahraničí hluboko do druhé poloviny 19. století, kdy si historikové a geografové začali uvědomovat vzájemnost a neoddělitelnost vnímaného prostředí (krajiny), činnosti člověka i celé společnosti. V českých zemích došlo ke konstituování historické geografie jako oboru teprve po vzniku Československa v roce 1918 a historickogeografické problematice se začal věnovat také Československý státní historický ústav vydavatelský, založený roku 1921, jehož pokračovatelem je HÚ AV ČR. V rámci historickogeografických studií tvoří téma Krajina jako prostor středoevropských dějinných procesů jeden z výzkumných programů HÚ AV ČR.

Řešením tohoto programu se zabývá pracovní tým historické geografie, a to v rámci vybraných témat od středověku do současnosti. K prestižním projektům patří *Akademický atlas českých dějin* (vyjde v nakladatelství Academia roku 2014). V HÚ AV ČR působí od roku 1967 Komise pro historickou geografii. Hlavním českým historickogeografickým periodikem je recenzovaný časopis *Historická geografie*, který profileje historickou geografii jako obor se širokým spektrem témat, zejména z oblasti problematiky historické krajiny, metod a pramenů. Časopis vychází od roku 1968 v nakladatelství Historický ústav.

Společnou platformou pro výměnu historickogeografických poznatků a setkávání odborníků různých profesí jsou již tradiční konference, pořádané od roku 2005: *Cesty historické geografie, centra, trendy, projekty, perspektivy* (2005); *Historická krajina a mapové bohatství Česka. Prameny, evidence, zpřístupňování, využívání* (2006); *Společnost a krajina v minulosti na rekonstrukčních mapách* (2007); *Regiony – časoprostorové průsečíky?* (2008); *Vnímání krajiny v minulosti – historická krajina dnes* (2009); *Krajina města – město v krajině* (2010); *Průmyslová krajina jako kulturní dědictví* (2011), *Krajina a společnost v geografickém názvosloví*

Krajina jako „theatrum mundi“

Pod pojmem krajina se rozumí přirozeně nebo účelově vymezená část zemského povrchu, jejímiž složkami jsou půdotvorné horniny, půda, podnebí, vodstvo, rostlinstvo, živočišstvo a člověk. Krajina, zejména kulturní krajina, na jejíž podobě se do značné míry podílí činnost lidské společnosti, se v českých zemích v průběhu staletí výrazně proměnila. Česká krajina má svoji vlastní dynamiku, v horizontu desítek až stovek let probíhají v krajině změny způsobené přírodními procesy i lidskou činností. Patří do komplexu evropských krajin, v současné době převážně k typu evropských otevřených polních krajin.

Krajina, a to i krajina minulosti – historická krajina (historické krajiny), je v posledních letech znovuznalezeným fenoménem, zaplavujícím společnost příjemným sentimentem, environmentálním obozřením, vášnivým ochránářstvím a objevováním „přírodních“ hodnot. Bývá oslavována, mytizována, poetizována, zahalována duchovnem, idealizována, obnovována – a ničena. Stává se pozitivním kultem, k jehož oslavě dobře poslouží fotografie malebných zákoutí, cituplné verše vyznávající se z lásky k rodnému kraji, vzpomínky z dětství a vyprávění pamětníků. Jsou jí mnohdy připisovány nadpozemské, magické vlastnosti, které dýchají z lesů, luk, vod a strání a v minulosti údajně určovaly běh dějin, rozhodovaly bitvy, probouzely projevy nadšeného vlastenectví a dnes, snad, pomáhají hledat smysl pozemského bytí.

Módním tématem, objevujícím se v souvislosti s historickou krajinou, je „paměť krajiny“, případně „duše krajiny.“ Paměť krajiny zdomácněla jako pojem zejména širokou popularizací a medializací. Vyjadřuje nejrůznější pozůstatky – stopy – krajin minulých, které se v současné krajině a v historických pramenech dochovaly. Britský historik Frederick William Maitland dokonce přiroval již na konci 19. století krajinu k palimpsestu. Palimpsest byl pergamenový dokument, na který se s ohledem na jeho vysokou pořizovací cenu přes původní vyškrabaný text psal text jiný. Vrstvu původního textu však lze speciálními metodami rozluštit. Stejně tak jako texty na palimpsestu jsou i v krajině skryty vrstvy, pozůstatky krajin starších, a odborníci mohou podobu těchto krajin různými metodami poodhalit. Sousedí „duše krajiny“ pak poměrně přesně vystihuje krajinné charisma, které vyznačují místa – prostoupená historií a opředená příběhy, pověstmi a legendami –, uctívané vrcholy či romantická zákoutí s otisky tajuplné lidské činnosti, s památnými stromy, prameny a studánkami. Místa, která se stala symbolem. Památkou. Místa obestřená mimořádným *geniem loci*.

Jak se v krajině moderní společnosti ocitl sentiment, paměť, duše a *genius loci*? Soudobý člověk se do krajiny vrací spočinout a odpočinout. Hledá únik před realitou svého bytí. Přináší svůj stesk a touhy, iluze či nenaplněná přání. Byl a je to ale jenom člověk, který přisoudil krajině vlastnosti, pocity a představy lidské mysli. Krajina sama, jakkoliv okouzlující, zůstane součástí přírody, již je schopnost myšlení odepřena. Tvůří „*theatrum mundi*“, jeviště událostí a procesů, odehrávajících se v čase, kde herci na jeviště nevcházejí a neodcházejí – herci, tj. člověk, společnost, na jevišti (prozatím trvale) jsou. Je souborem doložených reliktních, významných ve smyslu zachování kulturního dědictví země.

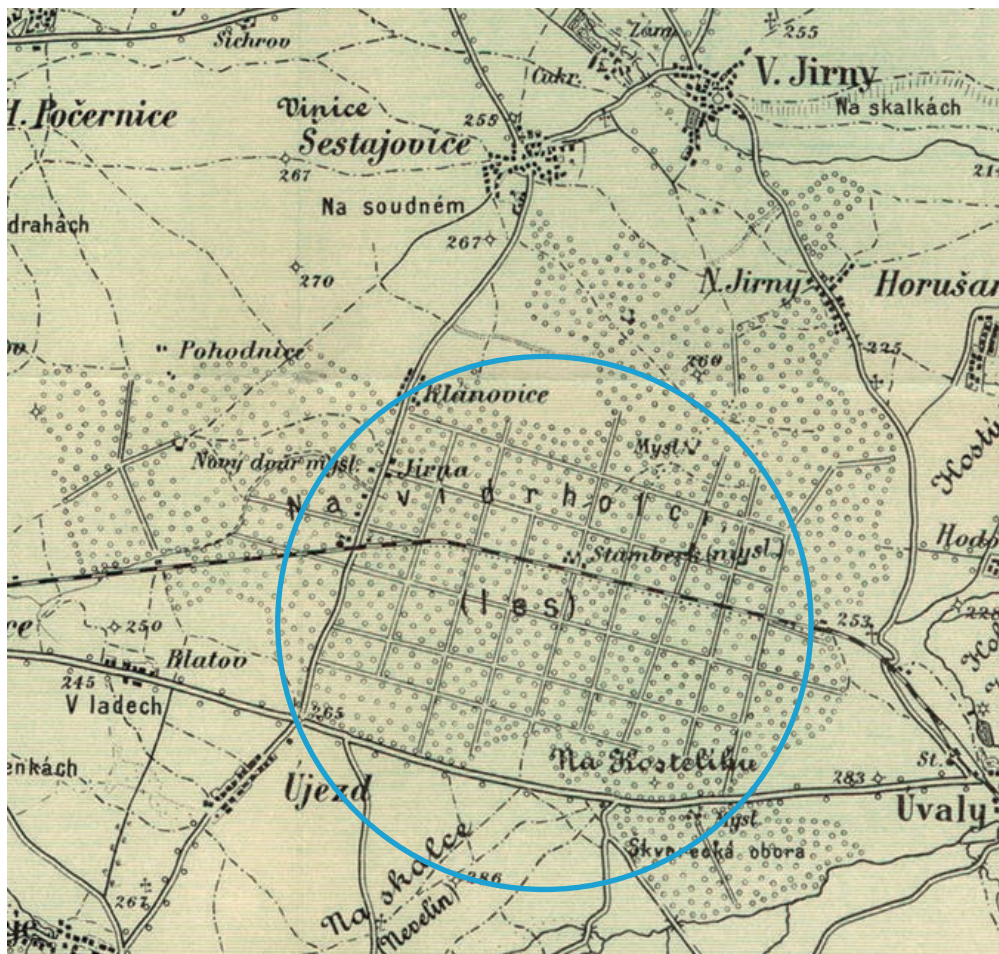
Vidrholet (Klánovický les), označený Fiderholtz sylva, na mapě Johanna Christopa Müllera z roku 1720
© Historický ústav AV ČR

Člověk si přeje v krajině tvořit, pečovat o ni, ochraňovat ji a zachraňovat, neboť systematická devastace přírody lidskými bytostmi nepřestává. K tomu jsou třeba nejen nadšení a ideály, ale především znalosti a značná míra poznání. Dokážeme popsat, jaká byla „nedotčená“ krajina minulosti? Co ji přivedlo až k reálnému dnešku? Skutečně je přítomnost a budoucnost krajiny tak tristní, jak se mnozí domnívají? Jsou návraty k historické krajině a její obnově reálné? A pokud ano, jsou vůbec potřebné? Je krajina součástí historického vědomí spolu s kořeny lidského bytí?

Bezpočet otázek (a odpovědí) – historická krajina je košatým tématem. Krajinu lze vnímat jako domov (lokalitu nebo území), prostor pro formování skupinové identity, kulisu (vizuální, též umělecko výtvarný aspekt), topografii (místopisný aspekt), „život Země“ (seskupení krajinných forem a geologických struktur), přírodu (ekosystémy), teritorium konfliktů a exploatace, dědictví, výzvu – bylo by možné nalézat další profily a vymezení krajiny vůči člověku jako hlavnímu pozorovateli a jednomu z aktérů krajinných změn. Krajinnou problematiku, vývoj a proměny krajiny v minulosti studují z mnoha příčin a důvodů odborníci rozdílného zaměření – archeologové, historikové, geografové, kartografové, historičtí geografové, krajinní ekologové, botanikové, geologové, historikové umění, urbanisté, architekti pro zahradní a krajinářskou tvorbu, památkáři (v jejich výčtu by bylo možné dlouze pokračovat) a spolu s nimi nespočet institucí, spolků nebo – v dobrém smyslu – poučených amatérů. Řada odborných i popularizačně laděných prací se v poslední době zabývá minulostí krajiny z nevšedních úhlů pohledu a propojuje člověka a přírodu v jeden krajinotvorný celek. Nové, nekonvenční přístupy a často záměrně až šokující přirovnání a literárně pojatá témata dosavadní badání o historické krajině obohacují. Přispívají k niternějšímu a citlivějšímu uchopení problematiky, neskloznou-li po povrchu myšlenky výměnou za bezobsažnou líbivost a čtivost.

Odborníci hledají pod duchovním nátěrem jádérko reality. Tím je důkladné poznání a popsání historické krajiny, vysvětlení příčin, zákonitostí a mimořádných aspektů jejího vývoje. Kde se vzala, jak se proměnila, co z ní zůstalo a čím

může být inspirací pro současný svět? Zároveň jsou stále přitahováni k dávným příběhům a mýtům, vracejí se k nim a pracují s nimi – v nich spočívá čtvrtý rozměr historické krajiny. Jedním z možných pohledů na studium historické krajiny je pohled historika; jednou z disciplín, které historickou krajinu vnímají jako objekt základního výzkumu, je historická geografie. Obraz historické krajiny podává historická geografie určitým způsobem, ovlivněným teoretickou a metodologickou výbavou, která je tomuto oboru vlastní. I zde lze nalézt rozdílná vidění daného tématu, více geografická či více historická, která se však nevyklučují; interpretaci historické krajiny činí inspirativnější a pestřejší. Hlubší poznání historické krajiny přispívá k odhalení mnoha příčin a následků dějinného vývoje společnosti.

Vidrholec (Klánovický les) na mapě Josefa Bělohlava z počátku 20. století

Panoramatická veduta Prahy z roku 1865, pohled od jihu, dílna Karla Seyfrieda © Historický ústav AV ČR

Z pohledu historika (historicky orientovaného historického geografa) se v odborné terminologii hovoří o historické krajině. Historickou krajinou je pro historika každá krajina minulosti, ale zároveň (ve smyslu krajiny jako památky) je historická krajina výjimečnou součástí minulých krajin, kde dochované stopy lidské činnosti jsou jedinečné. Přívlastek „historická“ je tedy dán objektem studia, tj. krajinou, existující v minulosti (na rozdíl od současné krajiny), dochováním stop – pozůstatků krajinných prvků, které tuto krajinu spoluvytvářely (a dnes ji dokumentují) a historickou informací, jež je s krajinou spjata. Jedná se např. o vliv významných dějinných událostí, procesů a trendů (politických, demografických, hospodářských, urbanizačních a dopravních), nucených migrací, bitev a válečných konfliktů, ale také o působení mimořádných osobností. Otisk krajinných změn se projevuje v krajině současně a v historických pramenech (zdrojích) různého typu – v písemnostech, mapách a plánech, vyobrazeních aj.

Význam sousloví „krajina jako památka“ vyjadřuje soubor specifických, identifikovaných relikvů historické krajiny, významných ve smyslu zachování kulturního dědictví země. Historické přístupy spatřují v krajině spíše prostor pro realizaci života a představ společnosti a promítnutí hodnot lidských civilizací. Nemalou roli přitom hraje myšlenkové dědictví školy Annales.

Stopy historických krajin

Podoba historické krajiny z různých časových horizontů je v současné krajině do určité míry zachována díky větším i drobnějším stopám, skrytým či zřetelně viditelným. Obecně dochovaných stop ubývá se vzdálenější minulostí. V některých případech, zejména při zásadnějším poškození krajiny, stopy lidské činnosti nedávných desetiletí z velké části či zcela mizí.

Jaké stopy zůstávají v krajině zachovány? Pod povrchem země dokládají historickou krajinu archeologické nálezy lidských sídel a činností. Na povrchu k nim patří nápadné změny reliéfu, které avizují pozůstatky zaniklých sídel, úvozy bývalých cest, násypy zmizelých kolejíšť, vyschlá koryta vodotečí, hráze vypuštěných rybníků, relikvy opevnění apod. Dále náletová, výsadbová a tvarovaná zeleň nebo její části (parky, sady, aleje, průsmyky, průhledy, zbytky plánované výsadby). Rozmístění sídel a jejich historické půdorysy, architektonické komplexy (monumentální architektura, historická městská jádra, hrady, zámky, kláštery, pevnosti), hospodářské objekty (důlní díla, hutě, mlýny, cihelny, sklárny, cukrovary, sýpky, tovární budovy), vodohospodářské stavby (umělé vodní kanály a nádrže, přehrady, zdymadla), drobná architektura (lorety, kapličky, kříže, altánky, rozhledny) a řada dalších krajinných artefaktů. V krajině se odrazily také výrazné válečné bitvy a konflikty. Mnohé stopy přinášejí doklady o zmizelých ekosystémech, fungujících v určitém dějinném období.

Stopy historické krajiny jsou odkrývány průzkumem v terénu, archeologickým výzkumem, leteckým snímkováním a laserovým skenováním krajiny, metodami přírodních věd a studiem písemných, kartografických a obrazových pramenů. V současné době lze mnohé historické prameny (rukopisné i tištěné, kartografické či obrazové) a výsledky archeologického průzkumu vyhledávat a studovat prostřednictvím elektronických portálů a aplikací různých typů, domácích i zahraničních.

Z písemných pramenů obsahují stopy historických krajin především některé úřední materiály, mimo jiné urbaniální záznamy, písemné operáty prvního vojenského mapování ze druhé poloviny 18. století a stabilního katastru z první poloviny 19. století, díla statistická a lexikální, vyprávěcí prameny, vlastivědná pojednání a v neposlední řadě i prameny se zajímavými a nevhednými informacemi o zkoumané problematice, např. průvodce, ankety, paměti aj.

Ukázka textu vyprávěcího pramene je z vlastivědného popisu Čech Pavla Stránského ze Zapské Stránky (dnes Zapy u Čelákovic) *O státě českém (Res publica Bohemiae)* z roku 1634. Pobělohorský exulant Pavel Stránský charakterizoval celé Čechy, které, jak se mu zdálo, se podobají vejci: *Podoby je země sama vejčitá. Je obklíčena odevšad horami a souvislým lesem, částí to hvozdu hercynského. Hory se nazývají sudetskými a les gabretským čili Šumavou, jak mu podle šumění větrů někteří naši krajané říkají výrazem obecné mluvy. Představuje tedy země tvar jakéhosi velmi půvabného amfithéátru. Od východu ji uzavírá Slezsko a Morava, od západu Norikum neboli Bavorská Falc, od jihu Rakousy, od severu Míšeň a Lužice.* Popsal jednotlivé kraje, věnoval se státoprávnímu postavení země, panovníkům, zákonům, náboženství, úřadům a hospodářství. Např. o kraji Kouřimském napsal: *Tento kraj oplývá lesy: stromy z nich vykácené jsou dopraveny po Sázavě a Vltavě do Prahy a dále do ostatního Povltaví a Polabí. Jest tu také les, jímž musí projeti ti, kdož se ubírají z Prahy do Brodu* (rozuměj do Českého Brodu), *jménem Fidrolec, lupičstvím do té míry zle proslulý, že pro označení místa ohrožovaného zloději užíváme příslovecného obratu: Jest tu, co na Fidrolci.* (fidrolec, vidrholec, vídrholec – osamělé, opuštěné, pusté, zpravidla větrné místo; Stránského Fidrolec je dnešní Klánovický les, ležící zčásti na východním okraji Prahy, zčásti za hranicemi města).

Panoramatická veduta Lysé nad Labem a okolí se Šporkovou barokní krajinou z roku 1712, pohled od jihu; vyobrazení z publikace Johanna Georga Mauritia Vogta *Das jetzlebende Königreich Böhmen in seiner historisch- und geographischen Beschreibung vorgestellt*, Frankfurt-Leipzig 1712.

© Historický ústav AV ČR

Při své práci používal Stránský jednu z nejstarších map Čech, Aretinovu mapu z roku 1619. Již tehdy vnímal mapu (kartografické dílo) jako specifické znázornění krajiny a nezbytnou pomůcku pro její popis. Dnes jsou kartografická díla nepostradatelným zdrojem informací o historické krajině, zejména vícelistové mapy, pokrývající ve středních a velkých měřítkách územní celky většího rozsahu. Uplatňují se rovněž v aplikovaném výzkumu, v ochraně a tvorbě soudobé krajiny, kde je jejich význam nezastupitelný. Pro české země jde zejména o Müllerovu mapu Čech z roku 1720 a Moravy z roku 1716 (1 : 132 000, 1 : 180 000), o první, druhé a třetí vojenské mapování od druhé poloviny 18. do druhé poloviny 19. století (1 : 28 000, 1 : 25 000, 1 : 75 000), o mapy stabilního katastru z první poloviny 19. století (1 : 2800) a další, mladší katastrální mapy i o současná státní mapová díla. Zpřístupňování kartografických pramenů všemi dostupnými způsoby, jejich studium a vyhodnocování patří v této oblasti k předním úkolům.

K obrazovým pramenům patří stejně tak vyobrazení ze středověkého iluminovaného rukopisu, jako panoramatické veduty, subtilní až filigránské pohledy na města, hrady, zámky, parky, městské části, zákoutí nebo budovy, dobové fotografie a pohlednice. Mnohé z raně novověkých vedut, zejména Matthaesevna Meriana, Johanna Georga Vogta, Michaela Heinricha Rentze či Friedricha Bernarda Wernera, patří k tzv. dokumentárně topografickým panoramatickým pohledům a lze je s nadsázkou přirovnat k současnému šikmému leteckému snímku nebo k pohledové (panoramatické) mapě. Zobrazují větší krajinný celek, než lze spatřit v daném místě ve skutečnosti, jejich obsah je vyjádřen perspektivně a vybrané prvky jsou předimenzovány. Pozorovatel jakoby sledoval krajinu z imaginárního bodu nad zemským povrchem, z tzv. „ptačí“ perspektivy. V 18. a zejména v 19. století se množství vedut a pohledů na krajinu zvyšuje. Z nejznámějších autorů 19. století lze uvést Vincence Morstadta, Josefa Šemberu, Eduarda Gurka, Viléma Kandlera nebo Václava Jansu.

Krajinářství v malířství, kresbě i grafice přináší ve všech svých podobách obrazy krajin – skutečných, transformovaných uměleckým pojetím, idealizovaných

či abstraktních. První malíři krajináři se objevili v českých zemích v Praze na dvoře Rudolfa II.; patřil k nim zejména Pieter Stevens a Roelandt Savery nebo Paulus van Vianen. Saveryho kresba *Na Kampě pod Karlovým mostem* z počátku 17. století zachytila žánrové téma – mostní oblouk, mostecké věže a domy, před nimiž si na plácku hrají děti se psem. Stevensův pohled na Pražský hrad s Míčovnou a Belvederem po roce 1604 nabídl v prvním plánu pohled na předměstskou krajinu s loukou a lánem obilí. Van Vianen zachytil krajinná zákoutí na hoře Petřín s kostelíkem sv. Vavřínce, rovněž po roce 1604. Krajina v grafice a malířství 19. a 20. století navozuje atmosféru zobrazených míst, jejich styl a charisma. Pro studium historické krajiny mají taková vyobrazení spíše ilustrační charakter. Lze s nimi pracovat jako s historickými prameny, avšak s vědomím subjektivního pohledu autorů takových děl.

Po polovině 19. století se rovnocenným partnerem grafiky i malby stala fotografie, nepostradatelný svědek proměn zmizelé krajiny. Historickou krajinu zachytil nejen věhlasný fotograf 19. století Jindřich Eckert (zejména fotografie Prahy), ale mnozí další, často anonymní autoři, jejichž sbírky se nacházejí v řadě institucí i v soukromých rukou. Fotografiím pražské historické krajiny se věnoval ve svých publikacích např. Zdeněk Wirth, v současnosti pak zejména Kateřina Bečková. Fotografie městských i venkovských krajin jsou také obsahem monumentálních publikací, např. o Vojtěchu Lannovi a jeho inženýrských stavbách, které se zapsaly do novověké historické krajiny druhé poloviny 19. a prvních desetiletí 20. století.

Součástí krajinných stop se staly také vzpomínky, osobní zápisky, paměti, legendy a pověsti, průvodce a další obdobné písemnosti. Např. k roku 1625 zaznamenal ve svých pamětech Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdruzic: *Dáli se znamenití divové v tomto roce... Předně byla ten rok velice teplá zima, že se vorati mohli. K tomu několikrát se blejskalo a hřímalo, tráva rostla i kvítí rozkvěťovalo. Těž zezulku i slavíčka tu zimu slyšeli zpívat u zámku Velhartic, v Janovicích i jinde. Také za konečnou věc rozprávěli, že na štědrý den v Klatovech na bráně slyšeli ji kukat, na vánoce též že zezulku slyšeli kukat v městě na kostele.*

Mnohé vzpomínky a pověsti se váží k dnes již méně známé krajině a historii Kladska, které bylo součástí českých zemí do roku 1742. Významný český historik Václav Vladivoj Tomek ve svých pamětech vzpomínal zejména na proslulé poutní místo Vambeřice: *V pátek potom (31. Srp.) (1877, Tomkovi bylo 59 let, pozn. aut.) jeli jsme do Vambeřic s Fanynkou, Matyldou a služkou Minkou přes Broumov a Ottendorf (Otovice, dnes hraniční česko-polský přechod Otovice–Tumaczów, pozn. aut.). U Ottendorfského kostela jsem se od druhých odloučil a šel jsem pěšky kratší cestou přes Wünschelburg (Radkov, Radków), co zatím ony na kočáře jely přes Mittelsteine (Šcinawka Śriednia, Prostřední Stěnava). Došel jsem o pět minut dříve do Vambeřic než ony dojely. Šli jsme do kostela na velkou, potom na horu Kalvárii, a obědvali jsme u Pavla na pavlači. Odpoledne jsme odjeli v půl třetí přes Broumov, kdež jsme se asi tři čtvrti hodiny zastavili v hostinci Leově. Z opakovaných zpráv Václava Vladivoje Tomka je zřejmé, že Tomek se svými blízkými vnímali Vambeřice jako příjemný výletní cíl (návštěvy hostinců, trhu, koupě dárků a pamlsků), ale zároveň i duchovní zastavení v charismatické krajině poutního místa.*

Kotelna sevřená soudobými
komunikacemi, pozůstatek
rozlehlé strojírny Ruston & Co.
(Karlín, Praha 8), foto z roku 2010
(zbořena počátkem roku 2014)
© Eva Semotanová

Je zřejmé, že analýza historické krajiny je velmi náročná. Spočívá v rozboru a posouzení všech dochovaných stop s využitím řady společenskovědních, přírodovědných a technických oborů. Interdisciplinarita, důsledně uplatňovaná při vzájemném poskytování a slučování poznatků o historické krajině mezi zúčastněnými obory, může vést až k synergickému efektu v relativně komplexní rekonstrukci hledaných krajin.

Hledání historických krajin

Jaké poznatky je možné o historické krajině a její paměti získat? Především poznatky o celkovém charakteru krajiny v určitém období, o jejím stavu a proměnách krajinných prvků v časových vrstvách, o dílčích stopách paměti krajiny a vytvoření jejich obrazu formou sond. Nelze opomenout ani etnologický, umělecký, literární a filozofický aspekt problému, mimo jiné např. odraz historické krajiny v lidové slovesnosti a umění, v pamětech, kronikách, ve výtvarných dílech umělců, v epické literatuře a poezii, v náboženských atributech apod. Odborníci věnují pozornost nejen krajině jako komponovanému celku, ale také proměnám jednotlivých krajinných prvků. Jaké jsou v tomto smyslu hlavní proměnné?

RELIÉF – zásadní změny reliéfu byly v českých zemích až do druhé poloviny 19. století minimální, poté je zřetelný zejména vliv hlubinného a později povrchového dolování.

KLIMA – využívají se výsledky historické klimatologie a dalších oborů.

ZELEŇ – rozsah zejména lesů, luk, pastvin, stromořadí, zahradní a sadové zeleně, její úbytek a proměny kultur.

VODOTEČE – vodní toky před a po regulaci, jejich meandry, vliv povodní, vysoušení vodních ploch, vznik nových umělých vodních ploch či jejich zánik.

ZEMĚDĚLSKÁ PŮDA – její rozsah, využití, proměny kultur, změny v úpravě zemědělské půdy, úbytky a přírůstky, změny v rozloze polností v souvislosti s kolektivizací po polovině 20. století (uplatnění metod historického „land-use“), rozmístění hospodářských objektů v historické krajině v návaznosti na hospodářský vývoj českých zemí a způsoby využívání objektů.

SÍDLA – jejich vznik, růst, změny půdorysů, vliv na tvářnost krajiny.

KOMUNIKACE – pokus o rekonstrukci historických suchozemských a vodních cest, výstavba železnic, silnic a dálniční sítě, mizení drobných polních cest ve venkovské krajině.

Vývoj a proměny MÍSTNÍHO A POMÍSTNÍHO NÁZVOSLOVÍ, jeho jazyková variabilita.

Jaké metody lze při hledání historické krajiny využít? Historik uplatní především historické metody, tj. všechny v historiografii obvyklé pracovní postupy a metody, dále geografické metody, zejména historický land-use, kartografickou metodu včetně tvorby rekonstrukčních map a kartografického modelování formou tzv. simulovaných krajin (počítačových modelů historické krajiny). Využívány jsou rovněž metody mnoha jiných disciplín, např. dějin umění či archeologie (včetně letecké archeologie a laserového skenování krajiny), ale také botaniky, klimatologie, toponomastiky, historické demografie, krajinné ekologie, environmentálních dějin apod. Jejich výběr se řídí předmětem a cílem výzkumu. Kombinované studium pramenů různých typů více metodami se většinou jeví jako velmi přínosné.

Nalézání historických krajín

Dosavadní výzkum historické krajiny na území České republiky dovoluje alespoň rámcově popsat hlavní etapy a významné mezníky jejich proměny, které se však čítají v řádu desetiletí až století. Ve vývoji lze rozpoznat dvě hlavní etapy krajinného vývoje: etapu venkovské krajiny, trvající od neolitu přibližně do poloviny 19. století, a etapu industrializované krajiny v období od poloviny 19. století do současnosti. Dílčí členění historické krajiny určují převažující trendy a charakteristické znaky jejího vývoje spolu se zásadními mezníky, kdy docházelo k proměnám nebo vzniku nových krajinných komponentů a po čase i nových krajinných vrstev. Za významná období, spjatá se specifickými krajinnými fenomény a procesy, lze v českých zemích považovat především 13. století (vnější kolonizace, městská kolonizace, hornická kolonizace a celková proměna sídelní struktury), 16. století (masivní rozšíření rybníčních soustav), 18. století (česká barokní krajina jako specifický krajinný fenomén), druhou polovinu 19. století (industrializace, urbanizace, komunikace), druhou polovinu 20. století (kolektivizace, industrializace, urbanizace, vodní díla, komunikace) a počátek 21. století (ústup industrializace, suburbanizace, industriální památky a brownfields). V přeneseném slova smyslu lze hovořit o revolučních změnách v krajině, které jsou však patrné teprve v dlouhodobém časovém odstupu a horizontu.

Strukturální krajinné změny - 13. století

Počátkem tisíciletí zavládlo v celé Evropě mimořádně příznivé, teplejší a vlhké klima. Do 12. století byly české země téměř celé pokryté převážně listnatými lesy, obklopujícími malé plochy zpočátku řídké osídlených bezlesých nížin. Hory s pomezí

Strojárna Ruston & Co. (Akciová strojárna) v Libni (dnes Karlín, Praha 8) kolem roku 1896; vyobrazení v publikaci Ladislav Hejtmánek: *Libeň, historický nástin*, Praha: Obec libeňská 1896.
© Historický ústav AV ČR

mi pralesy tvořily přirozené hranice českého státu kromě pohraničních oblastí jižní Moravy, rozhraní mezi lesem a kultivovanou krajinou bylo méně zřetelné než dnes. S nárůstem osídlení od 11. a zvláště od druhé poloviny 12. století v souvislosti s kolonizačními procesy lidé pronikali do vyšších, zalesněných poloh a odlesněné plochy se začaly postupně zvětšovat. Osídlení postupovalo z nížin v povodí středního a dolního Labe, dolní Ohře a dolní Vltavy, z úvalů Moravy, Svitavy a Svatky i z Podyjí do vyšších a odlehlejších oblastí. Osady s uzavřenou zástavbou formovanou do několika typických půdorysů (např. lesní lánová ves, okrouhlice aj.) vtiskly ve 13. století krajíně nový ráz. Od první poloviny 13. století probíhalo v českých zemích také zakládání měst, nejprve královských, později i poddanských – města rozšířila dosavadní sídelní prvky, jimiž byly vesnice, hrady a kláštery. Rostl počet obyvatel, rozvíjelo se zemědělství a řemesla, němečtí osadníci přinesli do země nové právní normy.

Vodní toky v nížinách Polabí, dolního Povltaví a Pooří a v moravských úvalech neustále měnily svá koryta a meandrovaly. Vlivem eroze, jarních povodní a prudkých letních dešťů vytvářely četná ramena, tůňe a mokřady. Splavená půda, dřevo, v létě obilí a seno zanášely původní koryta a silný proudrazil nová. Stavěly se jezy, upravovala koryta řek. První umělé vodní nádrže, rybníky, vznikaly pravděpodobně již od 13. století přehrazením potoků a menších říček krátkými hrázemi. Zemskými branami, průchody v pohraničních lesích, vstupovaly do Čech a na Moravu zemské stezky, důležité strategicky i obchodně. Mířily především do Prahy, Brna a Olomouce a spojovaly české země s Evropou. Zemské cesty se hvězdicovitě sbíhaly do Prahy ze všech světových stran, z Prahy na východ a na jih pak směřovaly do Polska, na Moravu, do Rakous a Uher.

Před první polovinou 13. století byly otevřeny prosperující stříbrné doly u Jihlavy a (Havlíčkova) Německého Brodu, v posledním desetiletí 13. století bohatá naleziště stříbra u nově založené Kutné Hory. Českomoravská vrchovina se stala hlavní produkční oblastí stříbra, i když další doly se nacházely také u Stříbra, Příbrami a na Moravě v Jeseníkách. Kromě stříbra se těžilo hlavně zlato, měď a cín. Do konce 13. století se v českých zemích vytvořil nový vzhled kulturní krajiny se základními sídelními typy a s poměrně stabilizovanou komunikační sítí. Ve svých základech přetrval až do novověku.

Rybníční soustavy – vodohospodářské stavby 16. století

V průběhu 16. století získala krajina českých zemí na mnoha místech nový ráz. Vznikaly velké rybníční soustavy, do horských pásem intenzivně pronikali těžaři ušlechtilých rud, bohaté listnaté lesy v některých oblastech prořídly nebo docela zmizely. Jakmile byly ve druhé polovině 17. století alespoň zčásti odstraněny strašlivé následky třicetileté války, proces přetváření krajiny pokračoval. Do značné míry byl ovlivněn politickými i hospodářskými změnami, novými myšlenkovými proudy, například merkantilismem, a rozvojem vědy a techniky. V 18. století se tyto změny nejvýznamněji promítly do stavu lesního a vodního hospodářství a zemědělské výroby, o století později také do těžby nerostných surovin a výstavby nových dopravních komunikací.

Jedním z prosperujících hospodářských odvětví se koncem 15. a v 16. století stalo rybníkářství, provozované na šlechtických velkostatkách. Jan Dubravius

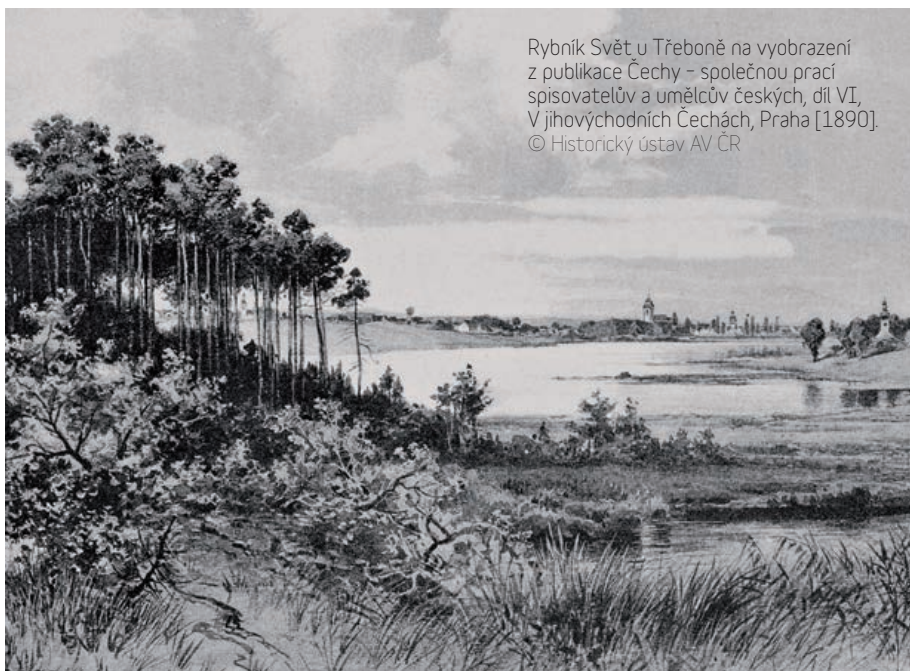

napsal ve svém díle *De piscinis* (O rybnících) z roku 1547: *Již dlouho si vážím svého souseda, protože mně řekl přátelsky a důvěrně, když viděl, že zakládám nový rybník a že do něho jímám nejbližší potok, který stékal do rybníka sám z hor: Proč si nevedeš do rybníka raději řeku, která teče o kousek dále? Ty chceš raději naplnit rybník kameny a štěrkem než rybami? Neboť co jiného přináší s sebou do nížiny potok, který se řítí se strmé skály, než kameny, oblázky a neúrodný písek? Naproti tomu řeka chová různé ryby a proto také různými a rozmanitými rybami ti rybník obohatí.*

Rybník Svět u Třeboně na mapě prvního vojenského mapování ze druhé poloviny 18. století, sekce 251, výřez
© Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien, reprodukce Laboratoř geoinformatiky UJEP Ústí nad Labem

Největší a nejvýznamnější rybníční pánve vznikly v českých zemích na Pardubicku, Poděbradsku a Třeboňsku. Na Pardubicku mělo rovinaté území Pernštejnského panství, silně zamokřené a protkané meandrujícím Labem, dobré podmínky pro stavbu rybníční soustavy. Rybníky spojovaly dvě dlouhé umělé stoky, Opatovický kanál, budovaný od konce 15. století do roku 1513, a Podčapelská (Počapelská) stoka z téže doby. Spolu se Zlatou stokou a Novou řekou na Třeboňsku a Sánským kanálem a Novou strouhou na Poděbradsku svědčily tyto umělé kanály o vyspělosti tehdejšího vodního stavitelství. Poděbradsko, silně zaplavované a podmáčené vodami Labe, Cidliny a Mrliny, patřilo původně mezi málo úrodné, bažinaté kraje. Na přelomu 15. a 16. století zde vznikl systém rybníků napojený na řeky Cidlinu, Mrlinu a kanály Sánskou stoku a Novou strouhu. Na Třeboňsku přinášela Lužnice velké množství povrchové vody, která byla využita k vybudování dalšího vodního systému v Čechách. Velkolepý plán obrovské rybníční soustavy realizovali v 16. století Štěpánek Netolický a Jakub Krčín z Jelčan a Sedlčan, pokračovatel Štěpánkova díla. Osu rybníčního systému tvořila více než 45 km dlouhá Zlatá stoka. Ve druhé polovině 16. století založil Jakub Krčín monumentální rybníky Rožmberk (o velikosti 1060 hektarů), Svět a umělý kanál Novou řeku, spojující Nežárku s Lužnicí. Na severní a střední Moravě vznikaly rybníční soustavy především na Šumpersku, v okolí Uničova, Olomouce, Tovačova a Kroměříže. Další rybníky se nacházely na jižní Moravě na Mikulovsku a Hodonínsku – Kobylí, Čejčský rybník, Nesyt, a na Znojemsku na řece Jevišovce. Na Českomoravské vrchovině bylo vybudováno Velké Dářko, řada menších rybníkářských oblastí existovala u Hlinska, Polné, severozápadně od Jihlavy nebo mezi Humpolcem a Lipnicí. Rybníky vznikaly i v mnoha dalších oblastech českých zemí.

Rybník Svět u Třeboně na vyobrazení z publikace Čechy - společnou práci spisovatelův a umělcův českých, díl VI, V jihovýchodních Čechách, Praha [1890].
© Historický ústav AV ČR

Kaplička a sochy andělů, jediné pozůstatky z poustevny (eremitáže) sv. Václava, součásti Šporkovy barokní krajiny u Lysé nad Labem, foto z roku 2006

© Eva Semotanová

Česká barokní krajina, středoevropský fenomén

Specifickým projevem tvorby kulturní krajiny ve střední Evropě je tzv. „česká barokní krajina“ – organizovaná krajina, ekonomicky účelná a estetická, vyjadřující harmonické propojení člověka s přírodou. Barokní krajina byla hospodářsky využívána – probíhalo zavádění nových plodin, vysoušení rybníků za účelem získání nové zemědělské půdy nebo rozsáhlé odlesňování v souvislosti s rozvojem sklářství, hutnictví a důlního podnikání. Přesto je barokní krajina naplněná estetikou, harmonickými vztahy a idejemi barokního člověka. Její stopy zůstaly v české krajině dodnes a současný člověk ducha a dědictví barokní krajiny intenzivně vnímá. Charakterizuje ji zvlněný terén s mozaikou drobných polí, hustá síť silnic a cest lemovaných stromovými alejemi, sakrální vesnická architektura s dominantami barokních kostelů, drobná architektura ve volné krajině (boží muka, kříže, kapličky) a esteticky motivované úpravy krajiny – barokní zahrady a krajinné parky ve spojení se zámeckými budovami.

Poeticky popsal český historik a katolický kněz Bohuslav Balbín v díle *Miscellanea historica regni Bohemiae* (vyšlo v Praze v letech 1679–1687) pohled na českou krajinu z hory Říp: *Jestliže se podíváš z nějakého vyššího kopce, třeba z Řípu, Bezdězu nebo ze Sedla na českou zemi, budeš si myslet, že vidíš nějakou hodně velkou zahradu. Tak je všechno do kousíčku obděláno a v barvách se střídá bílá s červenou. Obdělávaná pole mají velmi tmavou barvu. Úrodností vynikají Čechy i nad sousední končiny.*

K nejvýznamnějším příkladům komponovaných celků v české barokní a pozdně barokní krajině patří například zámek a lázně Kuks mezi Dvorem Králové nad Labem a Jaroměří z konce 17. a počátku 18. století zbudovaný na východočeském panství hraběte Františka Antonína Šporka, krajinářský park ve Veltrusech,

Valdštejnova raně barokní krajina nebo Šlikovská barokní krajina na Jičínsku aj. Postupný přerod komponované barokní krajiny v klasicistní představuje např. krajinářský park v Krásném Dvoře u Podbořan. V úplnosti se však tyto komponované krajiny do současnosti nezachovaly a jsou odborníky postupně odhalovány.

Industrializace, urbanizace, rozmach dopravy, od druhé poloviny 19. století

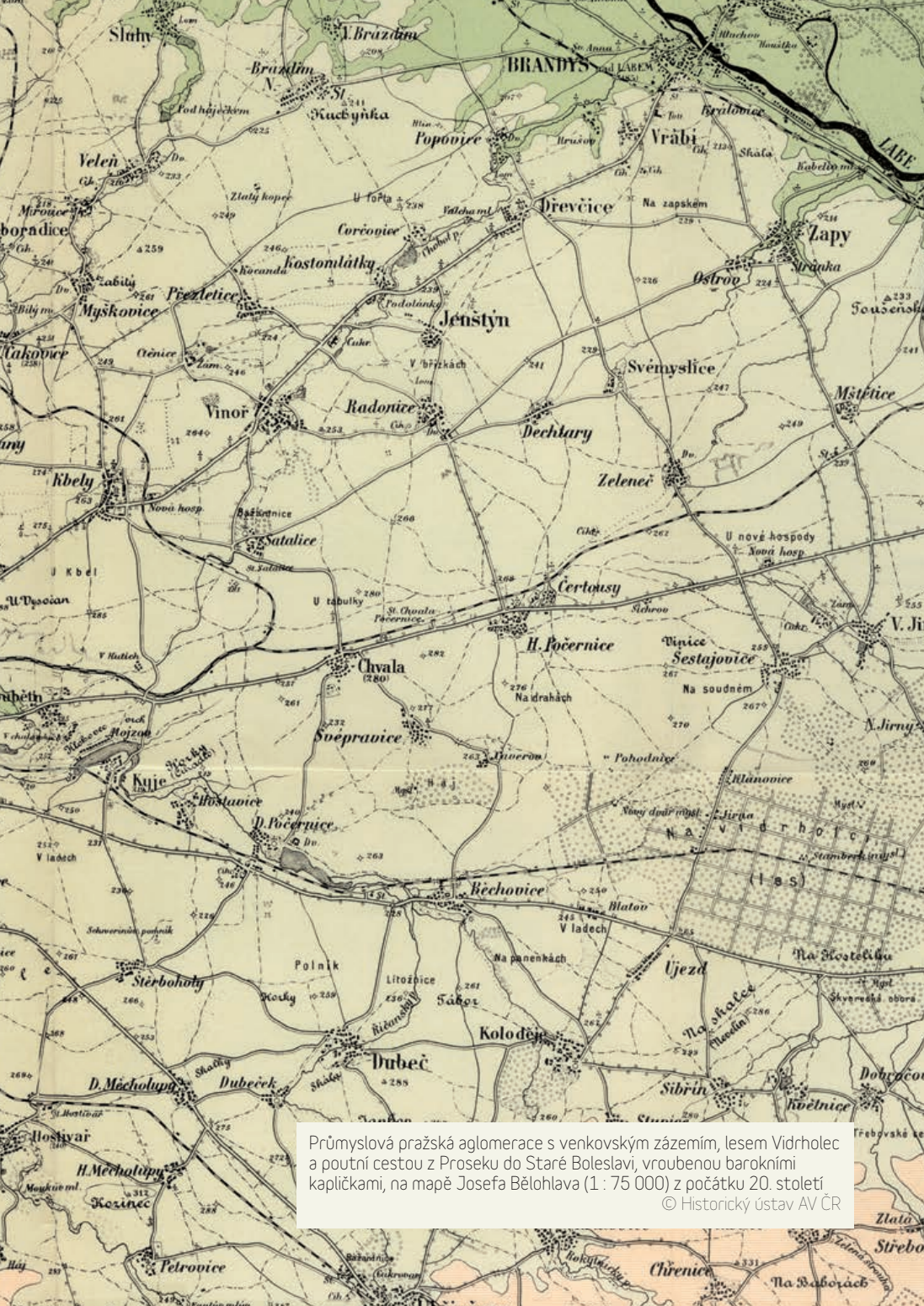
Až do poloviny 19. století člověk do značné míry s přírodou spolupracoval, nedokázal ji ještě svou činností výrazněji poškodit. Teprve rychlý nástup průmyslové revoluce, provázený velkoplošnými zásahy do krajiny, zahájil po mnoha staletích novou etapu jejího vývoje. Výstavba železnic, zahušťování silniční sítě, progresivní těžba nerostných surovin (zejména černého a hnědého uhlí), vodohospodářské stavby, meliorační práce a proces urbanizace zanechaly v krajině trvalé stopy lidské činnosti. V severozápadních a severních Čechách a na severní Moravě se zrodily průmyslové, urbanizované oblasti s vazbou na nový typ zemědělského venkova se zemědělskými výrobními oblastmi a zemědělskou průmyslovou výrobou. Železnice vstoupily do krajiny jako nový dopravní fenomén ve druhé čtvrtině 19. století. Umožnily rychlejší a především hromadnou přepravu osob i surovin a průmyslových výrobků na velké vzdálenosti. Propojily český obchod se zahraničními trhy, ovlivnily rychlý růst měst, působily na geografické rozmístění ekonomických aktivit společnosti a zpřístupnily méně rozvinuté regiony. Příliv obyvatel do měst rostl, příměstské obce s mnoha hospodářskými usedlostmi a s řemeslným a obchodním zázemím se postupně měnily v průmyslová nebo úřednická předměstí, urbanizovanou krajinu propojily železniční trati a nové silnice. Urbanizace, integrální součást celkové proměny společnosti, se vyznačovala nejen koncentrací obyvatelstva do měst a přeměnou jeho sociální skladby a cítění, ale také proměnami vnitřního prostoru měst, jejich nejbližšího okolí a posléze celé sídelní struktury.

Krajina českých zemí a její sídelní a dopravní systém se začaly polarizovat na dvě hlavní části s odlišnou dynamikou vývoje – výrazně průmyslový sever, severozápad a severovýchod a převážně zemědělský jih, jihozápad a jihovýchod.

Krajina jako odraz mocenských zájmů, druhá polovina 20. století

Ve 20. století byly proměny historické krajiny českých zemí spjaty mnohem intenzivněji než v předcházejících obdobích s politickým děním, vědeckotechnickým pokrokem a s nejnovějšími hospodářskými trendy a procesy. Do obrazu krajiny po druhé světové válce výrazně zasáhlo vysídlení pohraničních oblastí, jejich znovusídlování a v některých regionech pustnutí opuštěných sídel. Výrazné stopy zanechalo v krajině působení mocenských elit v letech 1948–1989. K nejpatrnějším, trvalým krajinným zásahům patřila kolektivizace zemědělství po roce 1949. Rozorávání mezí, rušením mnoha polních cest a scelováním polí a luk vznikaly pozemky s mnohonásobně větší rozlohou.

Průmyslová pražská aglomerace s venkovským zázemím, lesem Vidrholc a poutní cestou z Proseku do Staré Boleslavi, vroubenou barokními kapličkami, na mapě Josefa Bělohlava (1 : 75 000) z počátku 20. století
© Historický ústav AV ČR

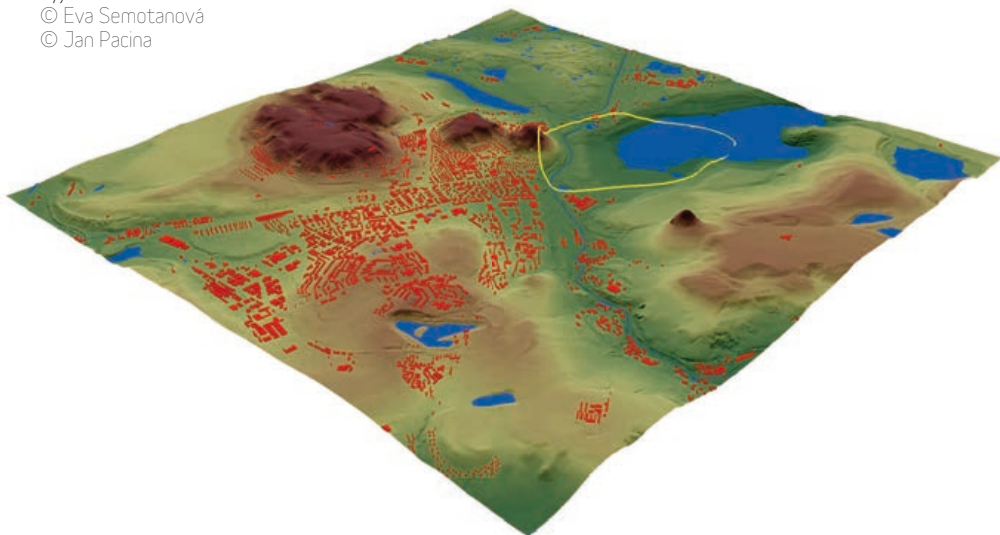
Změnila se struktura osídlení, formovala se rozsáhlá urbanizovaná území kolem velkých průmyslových center: Praha s okolím, severozápadní Čechy, Plzeňsko, Liberecko, Královéhradecko a Pardubicko, na Moravě Brněnsko, Olomoucko a Ostravsko. Ve venkovských obcích vzrostl podíl nezemědělské výroby. Do reliéfu krajiny zasáhla výstavba nových komunikací dálničního typu, budování přehradních nádrží a celých vodohospodářských soustav. K ohrožení krajiny a narušení její rovnováhy a schopnosti autoregulace přispěla zejména přestavba československého průmyslu s orientací hospodářství na hornictví a hutnictví, strojírenství a zemědělství s vysokou spotřebou energie a využíváním nekvalitních surovin. Povrchové dolování hnědého uhlí v severočeském hnědouhelném revíru, kde byly odtěženy celé vrchy nebo úbočí, zaplaveny opuštěné doly a likvidována sídla, proměnilo část krajiny v pouštinu, kterou lze jen obtížně a nákladně rekultivovat. K znečišťování ovzduší, vodstva a půd a k poškození lesních porostů přispěla zvýšenou měrou produkce kyseliny sírové během spalování hnědého uhlí a jiné emise. Zničená krajina zůstala také v místech pobytu sovětských vojsk v období 1968–1991.

Historická krajina a dnešek

Struktura současné kulturní krajiny České republiky je tvořena třemi základními krajinnými typy: městskou krajinou, příměstskou krajinou a navazující venkovskou krajinou. V této krajině existuje značné množství narušených oblastí s dočasnou nebo trvalou ztrátou ekologické stability a identity krajiny. Proměny životního stylu a myšlení společnosti znamenají v mnoha případech intenzivnější devastaci krajiny, kdy její estetická hodnota ustupuje do pozadí.

Digitální model území Mostu a okolí s vyznačením zástavby počátkem 21. století a s přibližným vymezením starého Mostu k roku 1938; vyobrazení z Historického atlasu měst ČR, sv. 26 Most, vyjde v roce 2014 v Historickém ústavu AV ČR

© Eva Semotanová
© Jan Pacina

Postupné napouštění umělé vodní nádrže Jezero Most v prostoru bývalého starého Mostu a pozdějšího povrchového dolu na hnědé uhlí, foto z roku 2010
© Jana Růžicková

Jsou místa, která se změnila k nepoznání. Jedním z příkladů je Mostecko, kde díky těžbě hnědého uhlí od roku 1965 zmizel v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století téměř celý starý Most, byl vybudován nový a kostel Nanebevzetí Panny Marie byl roku 1975 přesunut na nové místo, vzdálené o 841 metrů od původního. Krajina po těžbě je v současné době rekultivována a v místech zbořeného starého Mostu a povrchového dolu vzniká umělá vodní nádrž Jezero Most s rekreační oblastí. Jsou ale také místa, kde krajinné charisma historických krajín působí dodnes – např. v Terezíně (Terčíně) údolí na Novohradsku, proměněném v polovině 18. století péčí Jana Nepomuka Buquoye a jeho manželky Terezie Buquoyové v park s mnoha cennými dřevinami a drobnými architektonickými prvky.

Krajina, na jejíž podobě se v minulosti i dnes intenzivně podílí činnost člověka, je nedílnou součástí života a vývoje společnosti. Zásadní proměny krajiny jsou do jisté míry uchovány v jejím současném vzhledu, za předpokladu, že krajina nebyla výrazněji narušena. Dochované prvky historické krajiny dokládají kořeny společnosti v přírodě a vyjadřují vzájemný vztah obou těchto dějinných fenoménů. Odborníci se proto stále více obracejí k rekonstrukcím historických krajín, jimiž se inspirují při její revitalizaci, tvorbě a ochraně i předpovídání krajiny budoucí. Přesto není cílem historickou krajinu důsledně rekonstruovat a obnovovat. Měnící se život společnosti mění i krajinu, která přijímá nové životní tempo a styl. Smyslem studia historické krajiny je tak v souladu se zahraničními trendy zachování a využití získaných poznatků k inspiraci a modelování nových, moderních a harmonických krajín, k podpoře regionálních identit a k rozvoji historického vědomí společnosti.

Text byl zpracován s využitím monografií a studií:

Eva Semotanová. Raně novověká krajina českých zemí. In: Václav Bůžek a kol. *Společnost českých zemí v raném novověku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2010, s. 19–53; Eva Semotanová. Kladské Vamberice – osm století duchovní krajiny. In: Milan Hlavačka a kol. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav 2011, s. 551–583; Eva Semotanová. Územní vývoj a proměny krajiny. In: Jaroslav Pánek – Oldřich Tůma a kol. *Dějiny českých zemí*. Praha: Karolinum 2008, s. 23–42; Eva Semotanová, *Historická geografie českých zemí*. 2. akt. vyd. Praha: Historický ústav 2006; Eva Semotanová. Historická krajina, smysl, stopy, hledání a nalézání. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity*, řada společenských věd. 215 (22). Brno: Vydavatelství prací Masarykovy univerzity 2007, s. 101–110; Eva Semotanová – Pavel Chromý. Development and Current Trends of the Czech Historical Geography. *Historická geografie* 38 (1), 2012, s. 9–34.

(2012), *Historická geografie v digitálním světě* (2013) a *Historické krajiny obrazem a písmem* (2014). V roce 2012 se v Praze konala XV. mezinárodní konference historických geografů za spoluorganizace Výzkumného centra historické geografie. Historická geografie v Česku na počátku 21. století je moderní, mezioborová disciplína, reflektující aktuální mezinárodní trendy a výzvy oboru.

Práci týmu podporují grantové projekty Grantové agentury České republiky – Výzkumné centrum historické geografie (spolu s Přírodovědeckou fakultou Univerzity Karlovy v Praze) a Historický atlas měst České republiky a dále grant Ministerstva kultury ČR Kartografické zdroje jako kulturní dědictví (spolu s Výzkumným ústavem geodetickým, topografickým a kartografickým ve Zdiibech).

VÝZKUMNÉ CENTRUM HISTORICKÉ GEOGRAFIE

Grantový projekt excelence GAČR

Nositel: **Historický ústav AV ČR, Praha**

Řešitel: **prof. PhDr. Eva Semotánová, DrSc.**

Spolunositel: **Přírodovědecká fakulta UK, Praha**

Spoluřešitel: **doc. RNDr. a Mgr. Pavel Chromý, PhD.**

Identifikační kód projektu: **P410/12/G113**

Doba trvání projektu: **2012–2018**

Projekt rozvíjí výzkumy realizované v Historickém ústavu AV ČR a na Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK v Praze. Cílem projektu je vznik společné institucionální platformy historickogeografického výzkumu v Česku a posílení jeho mezinárodní srovnatelnosti. Ve výzkumu je kladen důraz zejména na teoreticko-metodologické přístupy české historické geografie v evropském a světovém kontextu. K jednotlivým dílčím řešeným tématům patří mimo jiné proměny městské a venkovské krajiny na základě analýzy a interpretace široké škály historických pramenů, studium polarizace prostoru v souvislosti se změnami hranic a územních identit a historickogeografický výzkum utváření přírodního a kulturního dědictví. Výsledky výzkumu jsou zpřístupňovány formou publikací a konferenčních jednání.

HISTORICKÝ ATLAS MĚST ČESKÉ REPUBLIKY

Standardní projekt GAČR

Nositel: **Historický ústav AV ČR**

Řešitel: **PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D.**

Identifikační kód projektu: **13-11425S**

Doba trvání: **2013–2015**

Projekt *Historický atlas měst České republiky* byl zahájen v roce 1994 jako součást evropského projektu historických atlasů k srovnávacím dějinám měst, připravovaných pod záštitou Commission internationale pour l'histoire des villes. V těchto intencích vychází atlas doposud – shrnuje a prezentuje dějiny měst v historických, urbanistických, hospodářských, regionálních, demografických, politických i kulturních souvislostech prostřednictvím reprodukcí starých map a plánů, rekonstrukčních map, ikonografického materiálu a textu. V oblasti aplikovaného výzkumu lze systematicky využívat svazky atlasu v památkové péči, k aktivní ochraně, reaktivaci a tvorbě krajiny a k jejímu udržitelnému rozvoji (jde zejména o krajinné

plánování, ochranu historické krajiny, tvorbu urbanizovaného prostoru v krajině, rekultivační projekty, obnovu historických komunikací a zeleně aj.). Doposud vyšlo s podporou grantů GAČR 25 svazků.

KARTOGRAFICKÉ ZDROJE JAKO KULTURNÍ DĚDICTVÍ. VÝZKUM NOVÝCH METODIK A TECHNOLOGIÍ DIGITALIZACE, ZPŘÍSTUPNĚNÍ A VYUŽITÍ STARÝCH MAP, PLÁNŮ, ATLASŮ A GLÓBŮ

Program aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI), poskytovatel Ministerstvo kultury ČR

Nositel: **Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, Zdiby**

Řešitel: **Ing. Milan Talich, Ph.D.**

Spolunositel: **Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha**

Spoluřešitel: **prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc.**

Identifikační kód projektu: **DF11P01OVV021**

Doba trvání: **2011–2015**

Projekt si klade za cíl vytvoření expertního znalostního systému v podobě webového portálu, jehož hlavní složkou bude sada on-line nástrojů pro digitalizaci, zpracovávání, zpřístupňování a především využívání starých map, plánů, atlasů a glóbů. Další důležitou složkou bude on-line dostupná otevřená databáze starých kartografických děl, mimo jiné ze sbírky Historického ústavu AV ČR. S využitím uvedených kartografických zdrojů, zpracovaných novými on-line nástroji, bude na webovém portálu umístěn on-line průvodce historickou krajinou s vybranými ukázkami proměn krajiny k období středověku, raného novověku, 19. století a 20. století.

V EDICI VĚDA KOLEM NÁS PŘIPRAVUJEME:

Pavel Peterka & kol.: **Vláknové lasery**

Martin Štefko: **Diskriminace v zaměstnání a obrana proti ní**

Jaroslav Klokočnick & kol.: **Družice a gravitační pole Země**

Edice Věda kolem nás | Prostory společné paměti
Historická krajina Česka a co po ní zůstalo | *Eva Semotanová*

Vydal Historický ústav AV ČR, v. v. i., Prosecká 809/76, 190 00 Praha 9 – Prosek v Nakladatelství Academia, Středisko společných činností AV ČR, v. v. i., Vodičkova 40, 110 00 Praha 1. Grafickou úpravu a obálku navrhl Jakub Krě, studio Lacerta. Technická redaktorka Monika Chomiaková. Odpovědná redaktorka Petra Královcová. Vydání 1., 2014. Ediční číslo 11676. Sazba a tisk **SERIFA**®, s. r. o., Jinonická 80, 158 00 Praha 5.

Další svazky získáte na:

www.vedakolemnas.cz | www.academia knihy.cz | www.eknihy.academia.cz